

Модель підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва

Анотація. У статті розглянуті питання вивчення шляхів формуванні ціннісних орієнтацій підростаючого покоління засобами шкільних предметів естетичного циклу, національного мистецтва, традицій українського народу.

До розгляду пропонується модель, яка складається з структурних компонентів підготовки майбутніх вчителів початкових класів до художньо-естетичного виховання молодших школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: педагогічна модель, професійна підготовка, художньо-естетичне виховання.

Постановка наукової проблеми. В сучасних умовах духовно-морального відродження суспільства важлива роль у формуванні ціннісних орієнтацій підростаючого покоління належить шкільним предметам естетичного циклу. Прилучення до скарбів національного мистецтва, споконвічних традицій українського народу набуває все більшого значення в умовах становлення Нової української школи.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблемі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання присвячені наукові розвідки багатьох вітчизняних учених-педагогів (Н. Бібік, Л. Бірюк, М. Богданович, О. Будник, Л. Коваль, О. Мороз, Л. Онищук, Р. Пріма, О. Савченко, С. Скворцова, Л. Хомич та ін.), однак формуванню готовності студентів до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва не приділялося належної уваги. Виключення складають окремі науково-методичні праці Ю. Белової, Г. Бучківської, Л. Волик, І. Воронюк, Л. Гарбузенко, Л. Ейвас, О. Ковальова, Ю. Криворучко та ін. Тому нами була поставлена мета – розробити ефективну модель професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Мета статті – розглянути модель підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва повинна носити системний характер, лише в цьому випадку вона забезпечуватиме ефективність та дієвість. З метою більш глибокого вивчення педагогічні об'єкти системного характеру зазвичай подають у вигляді моделі.

Поняття модель нині є однією з найважливіших загальнонаукових категорій. З нашого погляду, найбільш повна дефініція цього поняття запропонована фахівцем з проблем моделювання В. Штофф, який під моделлю розуміє «мислено представлену або матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [8, с. 19]. До такої об'єктивної реальності вчені-педагоги відносять й освіту в тому сенсі, що вона існує та діє за цілком певними законами розвитку природи і суспільства [1; 3; 4; 6 та ін.].

Будь-яка модель описує систему певного виду діяльності, тому, відштовхуючись від її специфіки, слід відібрати характеристики, які властиві саме цій системі. При її створенні необхідно керуватися низкою вимог, а саме [4]: 1) модель повинна, служити засобом розробки теорії; 2) бути засобом інтерпретації будь-якої теорії або гіпотези про явище або процес; 3) розвивати ту чи іншу теорію, підтверджувати або спростовувати висунуту гіпотезу; 4) бути засобом прогнозування розвитку доступних для огляду або важко спостережуваних процесів; 5) бути експериментально контрольованою, достатньо універсальною, щоб описувати, пояснювати різноманіття зв'язків об'єкта моделювання; 6) бути наочною і доступною для огляду.

У педагогічній науці використання моделювання в підготовці вчителів має три аспекти: по-перше, моделювання служить тим змістом, який має бути засвоєний майбутніми педагогами під час навчання в закладі вищої освіти й у той спосіб пізнання, яким вони

повинні оволодіти; по-друге, моделювання, структуруючи й характеризуючи освітній процес, є тим засобом, без якого неможлива повноцінна підготовка майбутнього вчителя; по-третє, моделі, розроблені на основі знаково-символічних засобів, візуалізують педагогічну систему підготовки вчителів на основі уявних (абстрактних) образів. З іншого боку, розробка моделі процесу підготовки вчителів дає можливість:

а) систематизувати на рівні категорій усі поняття, що входять у систему підготовки майбутніх вчителів з конкретної спеціальності;

б) узагальнити спостережувані педагогічні явища, побачити їхню структуру, взаємозв'язки, механізми взаємовпливу;

в) на рівні абстрагування провести уявний експеримент, уникнувши помилок при проведенні констатувального етапу педагогічного експерименту;

г) порівняти запропоновану модель з іншими моделями задля виявлення загального й особливого, оригінального і застарілого, інноваційного та традиційного й ін.;

д) встановити логічну наступність у підготовці вчителів, виявити педагогічні умови, запропонувати нові форми і методи навчання тощо.

При розробці моделі підготовки майбутніх учителя трудового навчання до художньо-естетичного виховання засобами декоративно-ужиткового мистецтва вважаємо за доцільне, орієнтуватися на моделі, виділені В. Биковим [1]: модель системи підготовки та модель діяльності. Треба зауважити, що останнім часом спостерігається тенденція до зближення цих моделей. Модель системи підготовки педагогічних кадрів зазвичай відповідає вимогам, що ставляться вчителю сучасним суспільством: рівень підготовки повинен відповідати духу і вимогам часу і навіть випереджати його. Тут слід передовсім згадати про реалізацію масштабного освітнього проекту «Нова українська школа». Ця підготовка містить, перш за все, ефективні умови, засоби, матеріали, технології та здійснюється в результаті цілісного педагогічного процесу, забезпечуючи формування готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності творчого характеру. Звідси, модель діяльності педагога зорієнтована на вивчення й опис сфери майбутньої професійної діяльності випускників закладу вищої освіти, умов їхньої праці, необхідних знань, навичок і умінь, якостей особистості.

Аналіз освітніх програм і навчальних планів педагогічних закладів вищої освіти показує, що ці нормативні документи в повному обсязі не враховують особливості професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання засобами декоративно-прикладного мистецтва, специфіку використання його регіональних (локальних) особливостей в загальноосвітній школі. Вони здебільшого зорієнтовані на загальну методичну підготовку майбутніх вчителів до реалізації цілей і завдань шкільного курсу «Трудове навчання», де декоративно-ужиткове мистецтво вивчається на рівні загальних уявлень і розвитку основних технік художньо-творчої діяльності, а вивченню регіональних особливостей цього виду мистецтва належної уваги не приділяється.

На жаль, у стандарті середньої загальної освіти запропоновано узагальнену мету мистецької освіти школярів: формування культурної та інших компетентностей, цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому, і лише при характеристиці технологічної освітньої галузі школярам пропонується самостійно створювати вироби, застосовуючи технології традиційних та сучасних ремесел [2, с. 12]. Тому педагогічні заклади вищої освіти не поспішають включати в навчальні плани дисципліни і спецкурси за вибором студента з вивчення особливостей декоративно-ужиткового мистецтва з урахуванням локальних особливостей, національних традицій, етнографічної специфіки регіонів тощо.

Виходячи з вище зазначеного, нами пропонується модель формування готовності майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва. При розробці цієї моделі ми прийшли до висновку про доцільність реалізації таких основних завдань:

1) ознайомлення студентів з витоками й особливостями виникнення та розвитку різних видів декоративно-ужиткового мистецтва на прикладі творів відомих вітчизняних майстрів народної творчості;

2) формування у майбутніх учителів трудового навчання цілісного сприйняття загального й особливого в народній творчості як важливій складовій художньої культури українського народу й усвідомлення місця декоративно-ужиткового мистецтва в цій культурі;

3) розвиток у студентів художньо-творчого мислення, креативності та естетичного смаку;

4) навчання майбутніх учителів трудового навчання використання накопичених знань для власної художньої творчості та формування умінь організовувати творчий процес засобами декоративно-ужиткового мистецтва;

5) формування у студентів знань про культурно-історичну пам'ять українського народу, його мистецьку спадщину;

6) ознайомлення студентів з регіональними особливостями декоративно-ужиткового мистецтва на прикладі народних художніх ремесел і промислів рідного краю;

7) розвиток комплексу знань, умінь і навичок організації цілісного педагогічного процесу з метою художньо-естетичного виховання школярів на традиціях народної художньої культури;

8) формування методичної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до здійснення художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Моделюючи структуру підготовки студентів до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, враховувалися такі загальні закономірності художньо-естетичного виховання:

1) цілі, характер і зміст художньо-естетичного виховання визначаються об'єктивними потребами суспільства, соціокультурними та етнічними нормами і традиціями;

2) результати художньо-естетичного виховання зумовлені узгодженістю педагогічних взаємодій, впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників;

3) позитивна реакція особистості на педагогічні впливи зумовлена урахуванням її потреб, інтересів і можливостей, створенням оптимістичних перспектив особистісного розвитку;

4) художньо-естетичне виховання детерміноване рівнем активності особистості в творчій діяльності, мотивами участі в цій діяльності, характером педагогічного керівництва;

5) художньо-естетичне виховання в середньому шкільному віці зумовлене здатністю педагогів зрозуміти прагнення дитини до самостійності й незалежності та передбачає відмову від прямих імперативних способів педагогічного впливу;

6) ефективність художньо-естетичного виховання зумовлена визнанням особистості як невід'ємної складової єдиного цілого та відповідною організацією системи виховних впливів і педагогічних взаємодій.

При визначенні змісту та методики реалізації моделі підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання сільських школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва необхідно спиратися на засадничі принципи дидактики.

Художньо-естетичне виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва неможливо повноцінно організувати, не враховуючи аксіологічний принцип, на основі якого вчитель виявляє закони і закономірності, загальні положення при визначенні ціннісних критеріїв, естетично-ціннісного відношення дитини до навколишнього світу, суспільства, морально-духовних імперативів. На основі аксіологічного принципу вчитель визначає цінності, цілі, зміст, форми, методи, засоби художньо-естетичного виховання школярів, а також рівні цінності творів народного декоративно-ужиткового мистецтва.

Науковість естетичних знань підготовки студентів зумовлюється відбором системи естетичних понять, наукових фактів, які відображають рівень сучасних знань про декоративно-ужиткове мистецтво та дозволяють розглядати його як складну художню систему, що володіє специфічними законами функціонування і розвитку. На його основі здійснюється художньо-естетичний аналіз творів декоративно-ужиткового мистецтва, що відображає інтегрований підхід: включення естетичного, етнографічного, функціонального

аналізу художнього твору. З урахуванням принципу науковості розкривається взаємозв'язок двох напрямів декоративно-ужиткового мистецтва – народного та професійного.

Реалізація принципу культуровідповідності відповідає духу нового Закону України «Про освіту» (ст. 14), де однією із засад державної політики у сфері освіти визначено «нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями» [5]. У зв'язку з цим принцип культуровідповідності передбачає реалізацію історичного принципу та принципу народності в освоєнні педагогічних знань й ідей.

Принцип загальності та специфічності національних культур сприяє кращому розумінню і сприйняттю особливостей декоративно-ужиткового мистецтва, виявленню художньо-естетичної специфіки творчості різних етнічних груп, вихованню шанобливого ставлення до інших національностей, формуванню духовно багатой особистості, вільної від прояву національної ворожнечі.

Ще одним важливим принципом, який лежить в основі розробки моделі підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів, є принцип наочності. Адже при вивченні теоретичного матеріалу й під час практичних занять особливе значення надається зоровому сприйняттю автентичних творів декоративно-ужиткового мистецтва та високоякісних ілюстративних матеріалів.

Художньо-естетичне виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва неможливо повноцінно організувати, не враховуючи принцип регіоналізації, який відображає духовні, культурні та національні цінності і традиції регіону. Він впливає на розвиток системи педагогічної освіти і шкільної практики в регіоні та на національну самосвідомість особистості, забезпечує виховання національного характеру – сили духу, творчості, працьовитості, гостинності, мужності, гордості за національну культуру, відповідальності за майбутнє українського етносу.

Принцип оптимального поєднання теорії та практики в нашій моделі ґрунтується на основі таких правил: а) необхідно, щоб студенти від емпіричних спостережень переходили до теоретичних узагальнень; б) від теорії переходили до емпіричних спостережень і далі – до практики; в) від практики переходили до теоретичних узагальнень і висновків. Логіка освітньої діяльності залежить від змісту навчального матеріалу, етапів його вивчення, вікових й індивідуальних можливостей студентів. Важливо, щоб система навчальних і творчих завдань в їх сукупності забезпечувала оптимальне поєднання теорії та практики. Відповідно до цих правил, структура й основний зміст навчання мають включати блоки теоретичної, практичної і методичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання.

Процес підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів необхідно будувати на основі принципу системності. Цей принцип зумовлений єдністю естетичного пізнання та художньо-творчої практики студентів, пов'язаних з різними виражальними засобами, художніми техніками, прийомами втілення творчих ідей в матеріалі. В цілому, принцип системного підходу застосовується при розгляді характерних ознак творів декоративно-ужиткового мистецтва. При цьому особливе значення має відбір об'єктів вивчення, планування всієї художньо-творчої діяльності, визначення найбільш раціональних методів вивчення творів декоративно-ужиткового мистецтва. Відбір творів для вивчення студентами характеризується поступовим ускладненням завдань емоційного сприйняття, розумінням культурно-історичного значення виробів, поглибленням уявлення про художній образ, а також наданням широких можливостей для розвитку творчої активності студентів, формування особистості в цілому.

Дотримання принципу гуманізації й індивідуалізації в моделі підготовки майбутніх учителів трудового навчання до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва вимагає розвитку передовсім педагогічних ідей співробітництва та співтворчості, створення умов довіри і взаємної вимогливості, диференціації та індивідуалізації на основі активізації творчого саморозвитку особистості учня.

У пропонованій моделі важливе значення належить принципу активності та самостійності, без якого неможливий повноцінний творчий розвиток особистості. Звідси необхідно впровадження в освітній процес художньо-творчих завдань для самостійної

роботи, які мають тенденцію до ускладнення та передбачають різний рівень розуміння творчих принципів повторення, варіації, імпровізації. При цьому повторення та варіації розглядаються як необхідна умова естетичного сприйняття і розвитку творчої активності студентів. Цей принцип реалізовується під час самостійної практичної діяльності студентів, що ґрунтується на діалектичному взаємозв'язку з наявним у них запасом знань і попереднім досвідом. Здатність студентів перейти від варіації до імпровізації є результатом їхньої творчої активності.

Сприйняття творів декоративно-ужиткового мистецтва передбачає відбір зразків народної творчості з урахуванням таких художньо-естетичних принципів: 1) художньо-естетичної цінності творів народного мистецтва; 2) емоційно-ціннісного сприйняття студентами творів народного мистецтва, пов'язаного з інтегральними якостями особистості (емоційно-вольовими, інтелектуальними, мотиваційними); 3) розмаїття традиційних технологій художньої обробки матеріалів в народному мистецтві; 4) єдності естетичного сприйняття та пізнання, художньої практики і трудової діяльності студентів; 5) відбору декоративно-ужиткових виробів, створення яких можливе в аудиторних умовах завдяки доступності художньо-технологічних операцій.

Моделюючи зміст підготовки студентів до художньо-естетичного виховання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва, також враховувалися складові системи художньої освіти та естетичного виховання учнів початкових класів, розроблені Т. Шпікаловою [7]: сукупність естетичних і художньо-практичних знань; сукупність способів художньо-творчої діяльності; досвід художньо-творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва.

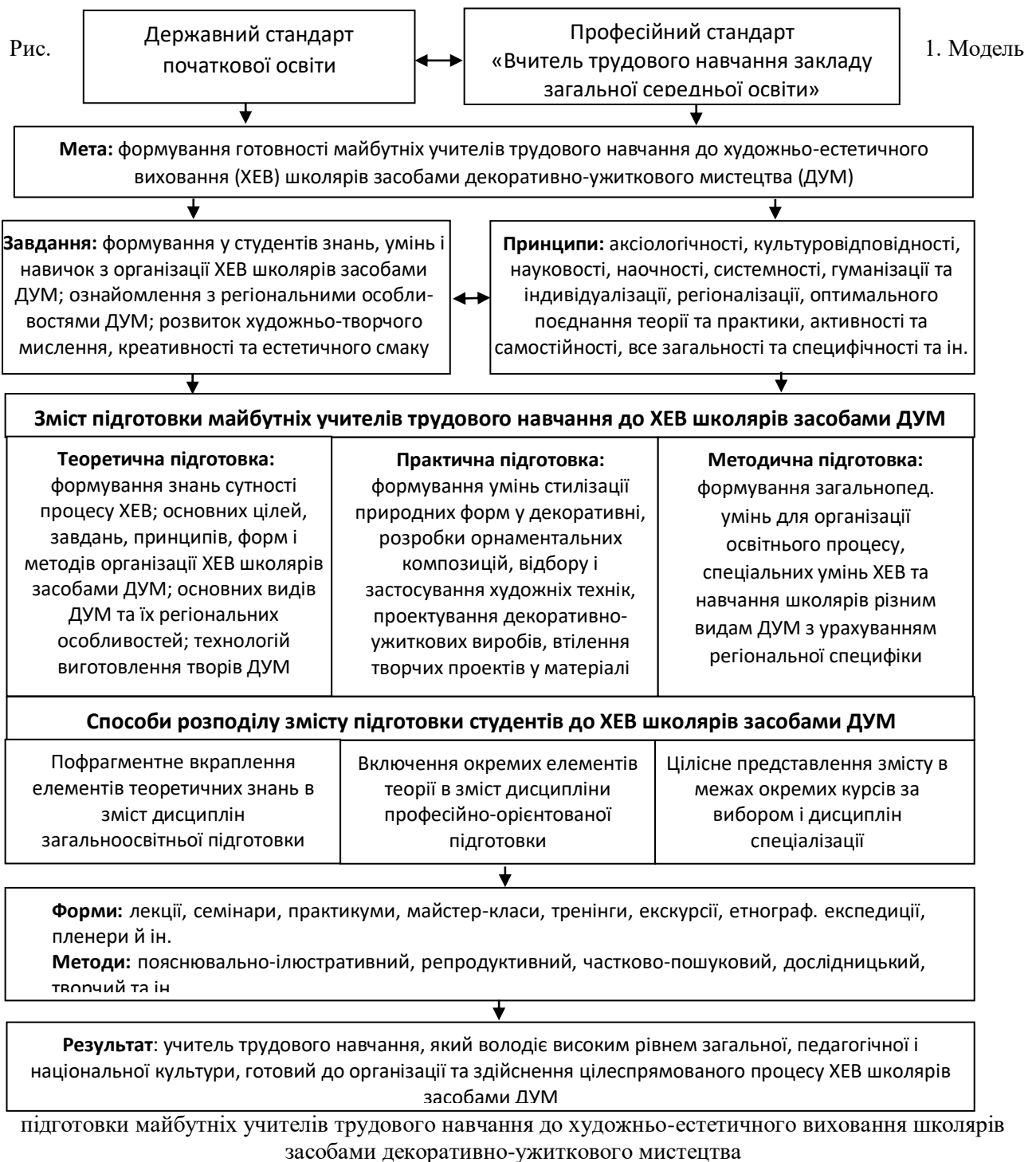
Аналіз робіт з дослідження різних педагогічних систем підготовки майбутніх учителів трудового навчання до професійної діяльності показує доцільність виділення приблизно рівних за обсягом блоків:

– теоретична підготовка студентів, яка містить наукові відомості про народне мистецтво як складову національної культури українців, особливий тип художньої творчості й основи методики естетичного виховання та художньої освіти засобами декоративно-ужиткового мистецтва;

– практична підготовка студентів, яка містить сукупність способів і досвіду художньо-творчої діяльності, що спрямована на розвиток умінь і навичок формотворення та декорування об'єктів художньої праці;

– методична підготовка, яка передбачає формування у студентів умінь використання різних форм і методів художньо-естетичного виховання та навчання школярів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Зміст теоретичного, практичного та методичного блоків може бути включений у процес професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання різними способами. Оскільки неможливо цілком присвятити вивчення всього змісту в межах однієї дисципліни, пропонується: по-перше, спосіб пофрагментного вкраплення елементів теоретичних знань в зміст дисциплін загальноосвітньої підготовки; по-друге, спосіб включення елементів теорії в зміст дисциплін професійно-орієнтованої підготовки; по-третє, спосіб цілісного представлення змісту в межах курсів за вибором і дисциплін спеціалізації.



Висновок. Модель, що ґрунтується на принципах аксіологічності, науковості, культуровідповідності, наочності, регіоналізації, оптимального поєднання теорії та практики, систематичності, загальності і специфічності, містить змістовні блоки теоретичної, практичної та методичної підготовки майбутніх учителів трудового навчання, які реалізуються під час вивчення загальноосвітніх і професійно-орієнтованих дисциплін шляхом пофрагментного включення елементів теоретичних знань. Водночас цілісне представлення змісту відбувається у процесі вивчення дисциплін спеціалізації та на курсах за вибором, коли студенти, осягаючи «споконвічні секрети» декоративно-ужиткового мистецтва, за допомогою відповідних форм, методів і засобів навчання та виховання набувають стійкої готовності до художньо-естетичного виховання школярів.

Список використаних джерел:

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / В.Ю. Биков. – Київ: Атіка, 2009. 684 с.
2. Державний стандарт освіти URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-rochatkovoї-osviti>.
3. Кузь В.Г. Модель вчителя нової генерації / *Рідна школа* // В.Г. Кузь. –К. : 2005. – № 10. – С. 35-37.
4. Лодатко Є.О. Моделювання педагогічних систем і процесів : монографія / Є.О. Лодатко. – Слов'янськ: СДПУ, 2010. – 148 с.
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
6. Уваркіна О. Базова модель української освіти / *Рідна школа* // О. Уваркіна. – 2012. – № 6. – С. 9-12.
7. Шпикалова Т. Я. Народное искусство в художественном образовании и эстетическом воспитании в средней общеобразовательной школе : теоретическое обоснование системы обучения и воспитания, пути ее реализации : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. – Москва, 1988. – 36 с.
8. Штофф В. А. Роль модели в познании / В.А. Штофф. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1963. – 128 с.
9. Савчук І.В. Національні цінності в свідомості майбутніх учителів – історичний аспект / І.В. Савчук, Т.П. Зузяк, М.О. Зьомка, В.П. Павлова // Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій : теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць / О.В. Марущак (голова) та [ін.]. – Вінниця : ПП Балюк, 2019. – Випуск 3. – 192 с. (С.17-20)

Model of preparation of future teachers of labor education to art and aesthetic education of pupils by decorative

Abstract. *The article deals with the study of ways of forming the value orientations of the younger generation by means of school subjects of the aesthetic cycle, national art, traditions of the Ukrainian people.*

A model is proposed that consists of structural components of the preparation of future teachers of elementary school for the artistic and aesthetic education of younger students by means of decorative and applied arts.

Keywords: *pedagogical model, professional training, art-aesthetic education.*